

Er zijn

Er zijn

Keltisch-christelijk geloven

Roel A. Bosch

Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (FSC) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijmeinema.nl

Ontwerp omslag: Mulder van Meurs

Opmaak en illustratie binnenwerk: Marleen B. Berg

ISBN 978 90 211 4340 8

NUR 700; 728

© 2013 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	7
Naïef of diep?	11
God de Schepper	21
Christus was er al	37
Geest, Adem, Wind	53
Met de Bijbel in gesprek	69
Schuld en boete	81
Pijn en lijden	97
Verbondenheid	111
Geraard geloven	127
Index	140
Toelichting bij de illustraties	144

Inleiding

*Rivieren klappen in de handen,
de bergen jubelen het uit.*

Psalm 98

Den Haag 1968

Ik zie mezelf nog zitten, in die buitengewoon saaie kerkzaal, een jongetje van tien dat de lampjes aan het plafond telde. De aula van een school in Den Haag, want van een echte kerk was het voor de gereformeerden in het Benoordenhout nog niet gekomen. In deze omgeving bestond weinig besef van heiligheid, van schoonheid, elementen die er toch toe zouden moeten doen in een godsdienstige opvoeding. Maar hier, waar de omgeving geen kraak of smaak had, vielen toch die vreemde teksten bij mij naar binnen, om daar een heel eigen wereld op te roepen. Jubelende bergen, zwaaiende bomen, rivieren die in de handen klappen – dat is nog eens wat anders dan het Haags plaveisel, de kale vlaktes her en der (want sinds het bombardement op het Bezuidenhout nog niet bebouwd), de saaie stoepen, de oprukkende en toen nog vreselijk stinkende auto's.

Ergens in die tijd zou mijn Keltische spiritualiteit begonnen kunnen zijn, tijdens tochten door Oostduin met zijn roepende boomklevers, of bij de verrassing van de puttertjes die in de herfst neerstreken op de distels op de kale vlaktes. En gedichten, vooral van Wordsworth, en niet te vergeten al die heel verschillende stemmen van mensen die met mijn moeder een jeugd in Nederlands-Indië ge-

meen hadden. Groot worden, identiteit verwerven is toch vooral: een eenheid gaan vinden in een lappendeken van ervaringen? En vragen ontdekken waar je alleen zelf een antwoord op zult kunnen vinden?

Iona 2002

Veel later kwamen er de verhalen en teksten uit verre streken bij. In het *Dienstboek, een proeve* van de PKN (1998) sprong een liturgisch gezang uit Iona – dat dan weer zijn oorsprong in Peru had – in het oog. ‘Ere zij God, ere zij God, in de hoogste hemel’, een manier van zingen, expressiviteit, ritmiek, die toen nog niet zo bij de tijd in de kerk paste. Of paste de kerk niet meer bij de tijd? Als studentepastor in Maastricht had ik alle kans om daar verder naar te zoeken. Zo gingen we naar Iona, een groep studenten uit Maastricht en Nijmegen.

‘De Kelten’, magisch woord! Voor sommigen boden deze vooral een bijzonder mengsel van gedachten over antroposofie, wicca, druïden, anders eten en een kritische houding over kerkelijke opvattingen. Anderen wezen er vooral op dat het christelijk geloof in West-Europa nu juist uit Keltische streken kwam. Bestond er een verband tussen beide lijnen?

Ik zocht vooral verder binnen de diverse christelijke tradities die zelf een verband met de ‘Keltische spiritualiteit’ legden. Boeken, meestal in het Engels, soms vertaald, hielpen me verder. De historische antwoorden vond ik vaak zwak, de dogmatische beweringen overtuigden zelden, maar de poëzie in de teksten, de transparante woorden en de eenvoud van denken raakten een snaar. De muziek kwam er bij, en de betrokkenheid bij natuur en milieu, een

wereld om te delen. Met anderen werkte ik aan het bekend maken van liederen uit de kringen van de Iona-community in Nederland. Daar zat muziek in.

Liedboek 2013

Meer of minder aan de oppervlakte bleef ik op zoek, onder andere langs de weg van de muziek in de liturgie. De psalmen hadden me bij voortduring geboeid. Hoe een psalmberijming, ooit in 1773 als nieuwerwets verworpen, twee eeuwen later toonbeeld van conservatisme en rechtzinnigheid kan zijn; hoe een manier van zingen een vorm van geloven vormt – of breekt. Zo kwam ik terecht in de redactie van een nieuw liedboek, vervanger van het boek waar ik mee groot ben geworden, dat van 1973. Het nieuwe boek zou niet meer alleen voor de kerk zijn, maar ook voor thuis; niet alleen klassiek, maar ook anders in taal, in muziek, in toon.

Bij dat alles liep ik verder rond in de kerk, in kringen van hoogliturgische kerkelijke muziek in Maastricht en ongeleid psalmzingen op Schotse eilanden, van evangelische studenten met hun opwekkingsliederen en een basisbeweging voor wie Oosterhuis openbaring was. In dit boek komt dat allemaal samen: niet in beschouwingen over liederen, maar wel over dat wat mensen raakt. Omdat het ook mij wat doet.

Holy Island 2012

Uiteindelijk kon ik al deze lijnen, teksten en inspiratiebronnen bij elkaar brengen tijdens een studieverlof, zomer 2012. Eerst was ik een week op reis met een groep gemeenteden, daarna drie weken alleen als gast in de communi-

ty van St. Aidan and St. Hilda op Lindisfarne, Holy Island. De sporen van Columba en Cuthbert, Aidan en Hilda, Bonifatius en Willibrord lieten zich niet allemaal zo gemakkelijk vinden. Maar dan kwam ik wel weer op andere sporen. Dit boekje legt ze vast. Voorlopig, tot een volgende vloed weer nieuwe raadsels achterlaat en inspiratie biedt.

Vele reisgenoten ben ik dankbaar. Familie en vrienden, gemeenteleden hier en daar, de bonte verzameling mensen in het studentenpastoraat, veeltalig en veelstemmig, de medepelgrims van de Iona-groep Nederland, hartelijke herbergiers op Iona, Holy Island, Lewis, in Glasgow, mijn wijkkerkenraad en NoorderLichtgemeente in Zeist. De groep met wie we Iona- en Taizé-vieringen organiseren, bron van vreugde en moed voor velen. En vooral Marleen, die zo heel anders in hetzelfde verhaal en op dezelfde reis meegaat.

Ik wens u als lezer veel herkenning, leesplezier, gefronste wenkbrauwen en heldere vragen toe. En zicht op een weg die na dit boekje verder kan gaan, misschien wel anders dan tevoren.

Naïef of diep?

Eenvoud

Een pelgrimslied van David.

*HEER, niet trots is mijn hart, niet hoogmoedig mijn blik,
ik zoek niet wat te groot is voor mij en te hoog gegrepen.*

*Nee, ik ben stil geworden, ik heb mijn ziel tot rust gebracht.
Als een kind op de arm van zijn moeder, als een kind is mijn
ziel in mij.*

Israël, hoop op de HEER, van nu tot in eeuwigheid.

Ingewikkeld?

Een simpel woord kan mensen diep raken. Ligt dat aan de heilige eenvoud? Gaat het dan om woorden die een emotie prikkelen maar later, als je er over nadenkt, oplossen als mist voor de zon? Of kan het zijn dat zulke woorden juist extra diepgang hebben, een laag van je ziel raken waar een indrukwekkende redenering niet komen kan? Soms hebben grote theologen zulke woorden laten horen: Augustinus, Luther, Hildegard. Soms komen teksten uit een Liedboek, met of zonder muziek erbij, opeens heel dicht bij je hart. En natuurlijk doen ook de bijbelteksten mee.

Soms ook zijn het teksten uit onbekende bron. Zomaar een zegenbede onderweg, een spreuk aan het eind van een verhaal, een paar regels op een mooie kaart. Er bestaat een verzameling van zulke teksten, opgetekend in de jaren tussen 1860 en 1900, op de eilanden aan de rand van

Europa, de Hebriden. Een belastinginspecteur die daar zijn reizen maakte tekende ze op uit de mond van mensen die ze zelf niet op papier hadden staan: het waren teksten die van ouder op kind waren overgeleverd. De taal, het Gaelic van Schotland, was een taal zonder status, op school verboden. Maar in het dagelijks leven werden de teksten de hele dag door gezongen; hardop, wanneer de mensen onder elkaar waren, of in een zachte hum wanneer ze bang waren dat buitenstaanders zouden meeluisteren.

De onderwerpen zijn heel alledaags: ze gaan over het melken van de koe, over het aantrekken van kleren 's ochtends vroeg, over vissen, boter karnen, buiten zijn, angst en ziekte, geboorte en dood. Op de een of andere manier wordt God bij al die zaken betrokken: zijn het daardoor naïeve teksten? Staan ze met één voet in het voorchristelijke heidendom? Laten we er eens een zorgvuldig lezen. Een tekst uit het hoofdstuk: zegen over de koeien. Maar gaat het daar wel om?

Toen de herder weg was

*Toen de herder weg was 's nachts
deed niemand de koeien hun band om,
het geloei van de kalveren hield maar niet op,
ze riepen om de herder van de kudde,
ze riepen om de herder van de kudde.*

*Ho mijn koe, ho mijn koe,
ho mijn koe, ho mijn lieve koe!
Mijn hartedief, zacht, lief,
omwille van de Grote Koning, zorg voor je kalf!*

Toen ze 's nachts de herder misten

vonden ze hem in de tempel.

De koning van de maan komt onze kant op,

de koning van de zon van de hemel af,

de koning van de zon van de hemel af!

Ik stel me er een plaatje bij voor. Iemand, een kind nog, loopt met de koe aan een band een eind van huis op weg naar de weidegrond van vandaag. Tot de avond zullen ze onderweg zijn, herder en koe, tot het moment dat de koe weer terug moet zijn om gemolken te worden. Ondertussen zingt ze een lied, de herder, het kind, onder het lopen. Dat houdt het dier in beweging, en wie al gaande zingt loopt niet de kans in stilte te gaan piekeren. Ze zingt een lied dat ze steeds herhaalt: over een herder, een koning, zon en maan. Het lied heeft iets troostends, bezwerends haast: wie zo zingt loopt niet alleen, maar neemt zijn of haar engelbewaarder mee.

Maar waar gaat het eigenlijk over, in deze tekst met vreemde beelden?

De herder is een bijbelse figuur. In de Bijbel hoedt de herder schapen, hier is het een kind dat een koe, of twee koeien, onder zijn hoede heeft. De herder is verdwenen, in het lied. De koeien voelen de onrust, dragen die over. Wie zal er nu voor ons zorgen? Hoho, geen paniek, zorg voor elkaar – koe, zorg voor je kalf, koe, zorg voor koe. Want die herder, die heeft een opdracht te vervullen, die moest naar de tempel, die moest het heilige domein binnengaan. Maar hij komt terug, kijk naar de maan, kijk naar de zon, hun koning is onze herder.

Is de herder in de tempel de twaalfjarige Jezus, die betrok-

ken wilde zijn op de woorden en daden van God? Dat is de eerste associatie. Hij was immers weg, 's avonds, toen Maria en Jozef hun zoon zochten. Maar er rollen meer tempelbeelden over dit ene plaatje heen. De volwassen man Jezus, toen hij zag dat die arme vrouw haar muntje in de offerkist deed. Jezus op het moment dat hij boos is, en alle wisselaars en praatjesmakers het tempelplein afjoeg, Jezus die sprak over zijn aanstaande dood. Het gordijn in de tempel dat scheurde op het moment dat Jezus stierf, de koning aan het kruis. Het geloei van de koeien hield maar niet op. Wie zal er voor hen zorgen, nu hij er niet meer is? En dan breekt het woordje 'ons' in: tot nu toe ging het over 'hen', de anderen, maar dan: 'de koning van de zon, de koning van de maan, komt onze kant op, van de hemel af'. Ben ik als een koe, met reden om me zorgen te maken? Dan kan ik toch ook kijken naar de zon en de maan. De herder weet er meer van. 'Ho mijn koe, zorg voor je kalf', 'ho mijn kind, zorg voor je koe'. Totdat de herder zich openbaart?

Armoede en beschaving

De wereld waarin dit lied ontstond heeft twee gezichten. Het meest op de voorgrond treedt het gezicht van uiterste eenvoud, tot bittere armoede aan toe. We ontmoeten kinderen die weinig tot geen scholing hebben, misschien niet eens kunnen lezen en schrijven. Alle overdracht van kennis vindt plaats in de kleine kring van het dorp, in het gezin, met teksten die horen bij taken. De kerk doet langzamerhand haar intree; vanaf ongeveer 1820 gaat de Engelse overheid kerkjes bouwen op de verlaten stukken van het platteland, met een schooltje erbij. Het doel is zeker

ook om de kinderen en volwassenen in het spoor van het Britse Gemenebest op te voeden. Liefde voor de eigen taal, het Gaelic, hoort daar niet bij.

Het andere gezicht is dat van de oude traditie van liedkunst: zang en tekst die rondgaan bij de ontmoetingen 's avonds, bij de taken van overdag. Vóór de ontmanteling van de oude regionale structuren bestonden er centra van opleiding op de eilanden. Kinderen konden naar Skye, voor een opleiding waar aandacht was voor Grieks en Latijn, Gaelic en Engels, voor filosofie en muziek. Vanzelfsprekend gingen ook mensen naar opleidingen in Ierland, waar de bard hoog in aanzien stond. Ooit was het immers ook één taal, het Gaelic (Gélic) van Ierland en het Gaelic (Gèlic) van Schotland.

De tekst over herder en koe, zon en maan kan al eeuwen zijn meegegaan. Afkomstig van een van de centra van poëzie op 'Islands or Highlands' verspreidde die zich om te gaan rondzingen op de meest afgelegen weidegronden. Hij sluit als tekst aan bij de hoogkruisen die nog steeds her en der in Schotland en Ierland te zien zijn. De koning aan de boom van het leven, met achter zich die ronde schijf. Is dat de zon, de kracht van de doorgaande liefde van God? En zoals op de kruisen allerlei bijbelse beelden elkaar opvolgen, zo geven de teksten steeds weer fragmenten van de heilige schrift weer. Een simpele tekst, tegelijkertijd een tekst met diepte en dimensie.

Serieus naïef

Een van degenen die zich intensief met deze bron bezighouden is Mary Low. Ze werd als student theologie in de jaren zeventig van de vorige eeuw ondergedompeld in

moeilijke teksten. Het leek wel alsof het pas ‘echt theologie’ kon zijn wanneer je het amper kon volgen. De kenismaking met teksten uit *Carmina Gadelica* sloeg in als een bom. De teksten lieten haar niet meer los; ze ervoer de kracht van de combinatie van eenvoud, kinderlijkheid, poëzie en diepte van gedachten. Alleen: je hebt tijd nodig om in deze wereld thuis te raken. Zoals een eerste blik op een groot kunstwerk vaak ook vooral verwarring oproept, en de vraag: wat zie ik nu eigenlijk?

Eenvoudige beelden komen naar verhouding veel voor in bekende bijbelteksten. ‘De Heer is mijn herder’ doet het nog steeds goed, ook in culturen waar de herder al in geen tijden meer te bekennen is. Concrete beelden over de wijnstok en de ranken, het brood, het water van het leven komen vaak terug. Opmerkelijk genoeg heeft een psalm die heel lang onbekend bleef zich ook een plaats in die rij verworven: Psalm 131. In moderne liedbundels krijgt hij vaak een bewerking mee; Herman Finkers begon er zijn voorstelling *Na de pauze* mee; woorden uit de psalm duiden op in rouwadvertenties. ‘Als een kind, een gespeend kind, zo is mijn ziel in mij. Ik zoek niet wat te wonderlijk is, te hoog.’ Je herkent daar eenzelfde serieuze eenvoud in als in de teksten uit de *Carmina Gadelica*.

De onschuld van een kind

In de jaren rond 1970 veranderde er veel in de Nederlandse samenleving. Nieuwe stijlen van muziek splitsten generaties. Het vanzelfsprekend gezag van de politicus en de politieman wankelde. De supermarkt verdrong de kruidenier, toenemende welvaart veranderde de manier van leven. Mensen gingen reizen, maakten meer en meer

buitenlandse vakanties. Oude beroepen vielen weg, talloze ongedachte functies ontstonden. Vrouwen hoefden geen ontslag meer te nemen als ze trouwden of in verwachting raakten. En kerk en geloof? Hadden oude woorden en gedachten zichzelf overleefd? Hoe moest het verder? In de kerk ontstond een nieuwe soort liederen. Huub Oosterhuis dichtte:

*Wek mijn onschuld weer.
Geef mij terug de ogen van een kind
dat ik zie wat is,
en mij toevertrouw
en het licht niet haat.*

Opnieuw dat kind uit Psalm 131. Opnieuw een lied waarin vertrouwen, toevertrouwen, een hoofdrol speelt. Ook hier licht als beeld van het goede, het goddelijke, God? Critici vinden een tekst als deze wel vaag, voor meer uitleggingen vatbaar. ‘Als mensen met heel verschillende opvattingen er mee kunnen instemmen, deugt zo’n tekst dan wel?’

Je kunt ook van de andere kant komen en aanvullen: als mens kan ik er op verschillende momenten van mijn leven mee instemmen – hij kan met me mee groeien. Zou dat niet een kenmerk kunnen zijn van een goede tekst?

En verder...

De voorbeelden hierboven komen uit verschillende bronnen. De Keltische is duidelijk aanwezig; we zullen verderop nog meer teksten uit dezelfde verzameling tegenkomen. Maar ook de Bijbel, Psalm 131, hoort bij de oerteksten. De laatste is misschien nog het vreemdste: is Huub Oosterhuis niet van heel andere komaf? Jezuiet geweest, rooms-ka-

tholiek dus, heeft nooit in de Keltische kringen rondgelopen. Als je verder denkt aan teksten van hem realiseer je je: hij gebruikt wel vaak natuurbeelden, zingt van bomen bij het water en onkruid dat als schepping Gods een verhaal vertelt, hij dicht over mensen die op zoek zijn naar hun wortels. Zouden hij en de Keltische christelijke golf eenzelfde inspiratie delen? Allebei door dezelfde ontwikkelingen geprikkeld zijn om zich te uiten zoals ze dat doen? En zijn er dan nog meer bondgenoten?

Bronnen

De belangrijkste bron voor de teksten in dit hoofdstuk is de verzameling met *Carmina Gadelica*, ‘Gaelic liederen’, uitgegeven vanaf 1900. Alexander Carmichael verzamelde die in de vijftig jaar die eraan voorafgingen. Het kostte hem moeite om de teksten goed te ordenen. Hij begon met de delen 1 en 2. Hierin nam hij de meest eenvoudige teksten op. Na zijn dood zorgden anderen voor de uitgave van de delen 3 tot en met 6. De eerste delen zijn volledig op internet te vinden, in het Gaelic en het Engels. De vertaling van de delen 1 en 2, van het Gaelic naar het Engels, maakte Carmichael zelf. Hij deed dat in een deftig en antiek kerk-Engels, ongetwijfeld met de bedoeling aan te geven dat degenen die deze teksten dagelijks gebruikten op hun eigen manier zeer beschaafde mensen waren. Het directe van het Gaelic ging daarmee echter wel verloren.

Een andere veel gebruikte bron, hier en verderop, is natuurlijk de Bijbel. Het is gemakkelijker dan ooit om bijbelcitataten via internet terug te vinden, ik zal dus niet overal met voetnoten de bijbelteksten vermelden.

De tekst van Oosterhuis is opgenomen in *Gezangen voor Liturgie*, nr. 650, en in zijn *Verzameld Liedboek*, p. 742.

Om door te praten

- * Lees Psalm 131 rustig en hardop. Twee keer mag ook. Welk woord of welke gedachte blijft hangen?
- * Lees de tekst over de herder door, hardop. Wees stil, en lees hem na een paar minuten nog eens, alsof u zelf met een koe onderweg bent. Waar gaat u met de koe naar toe? Komt u dingen tegen waar u bang voor bent? Ziet u een zon of een maan die licht geeft?
- * Een goede tekst spreekt verschillende mensen aan, of mensen op verschillende momenten in hun leven. Heeft u zo'n tekst?